

Для посилання:

Слесик К. М. Шкільний підручник з гуманітарних предметів у формуванні етичної культури учнів основної школи [Текст] / К. М. Слесик // Проблеми сучасного підручника : зб. наук. праць / [ред. кол., головн. ред. В. М. Мадзігон; наук. ред. О. М. Топузов]. – К. : Пед. думка, 2011. – Вип. 11. – 800 с. – С. 492–499.

ШКІЛЬНИЙ ПІДРУЧНИК З ГУМАНІТАРНИХ ПРЕДМЕТІВ У ФОРМУВАННІ ЕТИЧНОЇ КУЛЬТУРИ УЧНІВ ОСНОВНОЇ ШКОЛИ

К. М. Слесик, канд. пед. наук,
КНЗ «Харківська академія неперервної освіти»

Постановка проблеми. У Національній доктрині розвитку освітянської галузі зазначено, що головною метою української системи освіти є створення умов для розвитку і самореалізації кожної особистості як громадянина України, формування покоління, здатного навчатись упродовж життя, створювати і розвивати цінності громадянського суспільства [16].

Водночас реалії життя свідчать про зниження рівня суспільної і особистої моральності серед населення України взагалі, і в середовищі підлітків зокрема. Наразі однією з найактуальніших проблем функціонування освіти є її зміст. Кількарічний досвід викладання предмета «Етика» у 5–6 класах показав, що нині він не забезпечує подолання негативних тенденцій у сфері моральної поведінки підлітків і молоді.

Використання етичного потенціалу шкільних курсів суспільствознавчих і гуманітарних дисциплін та підручників, що їх забезпечують, на нашу думку, дасть змогу посилити вплив на рівень етичної культури учнів загальноосвітньої середньої школи. Саме шкільний підручник є одним з найважливіших засобів розв'язання не тільки освітніх, але й виховних завдань у формуванні етичної культури учнів.

Аналіз останніх досліджень. Звертались до опису проблеми підручників Н. Волкова, В. Лозова, Г. Троцько, П. Підкасистий та ін. Питання українського підручникотворення протягом останніх років є предметом дослідження багатьох учених. Науковцями (К. Баханов, Ф. Коровкін, Т. Ладиченко, В. Міхновський, П. Мороз, О. Пометун, Б. Шалагінов, О. Шалагінова та ін.) розроблені методичні вимоги до змісту й структури підручника з історичних дисциплін. Розглянемо ті, що стосуються аналізу підручників та концептуальних підходів до них з окресленої сфери знань.

К. Приходченко пропонує добирати для підручника матеріал, який допоможе підвищити культуру спілкування як міру розвитку людини, як спосіб її самовираження [21].

На думку Т. Остапенко, аналіз навчальних книжок має здійснюватись з огляду на їх практичне застосування на уроках, «бо, як відомо, сильні і слабкі сторони підручника найповніше виявляються у процесі його практичного використання» [18].

У дисертаційному дослідженні П. Мороза запропоновано модель сучасного підручника з історії стародавнього світу, яка охоплює дидактичні й психологічні аспекти [15].

К. Баханов, проаналізувавши методичний апарат підручників з історії, зробив висновок про необхідність зміни підходів до процесуальної складової методики: підручники мають містити більше аналітичних завдань, ніж репродуктивних [1].

Аналіз наведених та інших праць свідчить, що питання про зміст підручників, спрямований на формування етичної культури школярів, не знайшло належного висвітлення на сторінках наукових праць.

Метою статті є аналіз підручників основної школи з гуманітарних предметів, визначення критеріїв оцінювання етичної складової змісту підручників з історії, етики, правознавства, літератури.

Основна частина. За роки незалежності з'явилося чимало нових підручників гуманітарного напрямку, які мають формувати нові світоглядні настанови і цінності громадян

нової держави. Для того щоб з'ясувати закладений у текстах підручників етичний зміст, було опрацьовано загалом 22 підручники основної школи: з етики, історії України, Всесвітньої історії, правознавства, української та зарубіжної літератур [2–4; 6–12; 14; 17; 19; 20; 22–29].

Проаналізовані підручники, вочевидь, не є вичерпною репрезентацією всього масиву шкільних підручників, за якими вивчають етику, історію України, Всесвітню історію, правознавство, українську і зарубіжну літератури, однак вони дають можливість сформулювати уявлення про етичний потенціал змісту навчання, який можна використовувати з метою формування етичної культури учнів основної школи. Робити певні узагальнюючі висновки на основі вибіркового вивчення підручників можна і тому, що всі вони мають дозвіл на видання від Міністерства освіти і науки України.

Інтерпретація здобутих результатів та обґрунтування ефективності етичного потенціалу шкільних підручників гуманітарного спрямування здійснювалися за допомогою табличного методу. З метою забезпечення науково-об'єктивної інформації було розроблено критеріальний апарат оцінювання етичного потенціалу підручників для учнів основної школи з гуманітарних предметів. Зокрема, визначено два критерії: когнітивний і процесуальний.

Когнітивний (пізнавальний) критерій має показник: наявність текстів етичної спрямованості у змісті підручника.

Процесуальний критерій (апарат організації засвоєння матеріалу):

- а) наявність запитань етичної спрямованості;
- б) наявність завдань репродуктивного, інтерактивного, творчого, частково-пошукового характеру, які відповідають певним рівням пізнавальної активності учнів.

Зокрема, репродуктивний показник вказує на наявність запитань і завдань репродуктивного характеру; творчий – передбачає наявність завдань щодо створення нового інтелектуального продукту (усного і писемного текстів, плану, ілюстрації тощо); частково-пошуковий – передбачає наявність завдань пошукового характеру (дослідження питання, пошук невідомої інформації, розв'язання проблеми за допомогою відомих фактів тощо)¹. Результати аналізу відображено у таблицях.

Таблиця 1
Етичний потенціал підручників етики (5–6 кл.) (у %)

Клас	Когні- тивний	Процесуальний				
	Тексти	Завдання				
		Запитання	Репродук- тивний	Інтерак- тивний	Творчий	Частково- пошуковий
5	100	100	100	100	80	12
6	100	100	100	100	88	28
<i>Разом</i>	100	100	100	100	84	20

Таблиця 2
Етичний потенціал підручнику правознавства (9 кл.) (у %)

¹ *Кількість компонентів операційного блоку обчислювалось у загальному обсязі підручнику, а не лише стосовно його етичного змісту. Наприклад, завдань і запитань репродуктивного характеру до кожної теми завжди становить 100%.

Клас	Когні- тивний	Процесуальний				
	Тексти	Завдання				
		Запитання	Репродук- тивний	Інтерак- тивний	Творчий	Частково- пошуковий
9	30	16	100	100	50	45

Завдання репродуктивного характеру в усіх підручниках становлять 100% до кожної теми, тож вони не піддаватимуться аналізу. Порівняння перших двох таблиць свідчить про наявність 100% інтерактивних вправ до кожної теми, водночас завдання творчого характеру переважають у підручниках з етики, а завдання частково-пошукового характеру – у підручниках з правознавства для 9 класу, що зумовлено віковим складом учнів.

Таблиця 3
Етичний потенціал підручників з історії України (5, 7–9 кл.) (у %)

Клас	Когні- тивний	Процесуальний				
	Тексти	Завдання				
		Запитання	Репродук- тивний	Інтерак- тивний	Творчий	Частково- пошуковий
5	64	50	100	–	20	4
7	44	8	100	28	28	8
8	39	13	100	–	13	10
9	34	10	100	–	33	60
Разом	90,5	40,5	100	7	23,5	20,5

Таблиця 4
Етичний потенціал підручників Всесвітньої історії (6–9 кл.) (у %)

Клас	Когні- тивний	Процесуальний				
	Тексти	Завдання				
		Запитання	Репродук- тивний	Інтерак- тивний	Творчий	Частково- пошуковий
6	35	85	100	–	7	10
7	45	2	100	–	7	14
8	90	–	100	–	35	11
9	26	–	100	–	11	50
Разом	19	21,5	100	–	12	21,5

Аналіз таблиць 3 і 4 свідчить про наявність більшої кількості текстів етичного змісту у підручниках з історії України, проте інтерактивні завдання подані у них лише у 7 класі. У підручниках зі Всесвітньої історії їх немає зовсім. Творчий потенціал вищий у підручниках з історії України, натомість завдань пошукового характеру більше у підручниках зі Всесвітньої історії.

Таблиця 5
Етичний потенціал підручників укр. літератури (5–9 кл.) (у %)

Клас	Когні- тивний	Процесуальний				
	Тексти	Завдання				
		Запитання	Репродук- тивний	Інтерак- тивний	Творчий	Частково- пошуковий
5	90	23	100	5	35	10
6	85	32	100	80	13	20
7	90	19	100	–	80	5
8	90	20	100	6	35	20
9	83	20	100	29	25	62
Разом	87	24	100	24	22	25

Таблиця 6
Етичний потенціал підручників світової (заруб.) літератури (5–9 кл.) (у %)

Клас	Когні- тивний	Процесуальний				
	Тексти	Завдання				
		Запитання	Репродук- тивний	Інтерак- тивний	Творчий	Частково- пошуковий
5	63	27	100	–	36	–
6	70	10	100	–	40	33
7	90	8	100	–	50	10
8	90	32	100	–	34	50
9	90	41	100	100	10	88
Разом	80	25	100	20	34	36

Порівнюючи дані таблиць 5 і 6, можна зробити висновок, що зміст підручників з української і світової літератури має приблизно однакову насиченість текстами етичного спрямування та потенціал інтерактивних завдань. Водночас, у підручниках зі світової літератури переважно подаються завдання творчого і частково – пошукового характеру.

Таблиця 7
Етичний потенціал підручників з гуманітарних предметів (5–9 кл. (у %)
(узагальнювальна таблиця))

Напрямок курсу	Когні- тивний	Процесуальний				
	Тексти	Завдання				
		Запитання	Репродук- тивний	Інтерак- тивний	Творчий	Частково- пошуковий
Етика	100	100	100	100	84	20
Правознавство	30	16	100	100	50	45
Історія України	90,5	40,5	100	7	23,5	20,5
Всесвітня історія	49	21,5	100	–	12	21,5
Українська л-ра	87	24	100	24	22	25
Зарубіжна л-ра	80	25	100	20	34	36

Порівняльний аналіз етичного потенціалу підручників у різних курсах гуманітарного циклу свідчить, що когнітивний компонент найбільше представлений у курсі «Етика» (100%). За цим показником наближаються до нього курси «Історія України» (90,5%), української та зарубіжної літератури (87% і 80% відповідно), найменше – у «Правознавстві»

(30%) та «Всесвітній історії» (49%). Етичний потенціал підручників можна посилити за рахунок акцентів на моральному боці історичних подій, відображених у текстах підручників, а також через залучення інтерактивних, творчих, частково-пошукових завдань. Так, завдання інтерактивного характеру найбільше представлено у підручниках «Етика» і «Правознавство» і не представлено у підручниках «Історія України»; завдання творчого характеру переважають у курсах «Етика» (84%), «Правознавство» (50%) і ледь відображені в курсах «Всесвітня історія» (12%); частково-пошуковий спосіб подання матеріалу значний у підручниках «Правознавство» (45%) і «Зарубіжна література» (36%), утім менш представлений у підручниках: «Етика» (20%; пояснюється віковими особливостями учнів 5–6 класів); «Історія України» (20,5%); «Всесвітня історія» (21%); «Українська література» (25%). Аналіз таблиць дає змогу визначити як етичний потенціал підручників окремого напряму, так і загальний потенціал за класами (див. рис. 1):

Аналіз діаграми дає змогу визначити етичний потенціал підручників з гуманітарних предметів для кожного класу, виражений у сумарних відсотках (): у 5 класі він становить 272%, у 6 – 332%, у 7 – 233%, у 8 – 346%, у 9 класі – 302%. Найвищий відсоток етичного потенціалу мають підручники у 6 класі. У 9 класі – насамперед за рахунок більшої кількості предметів гуманітарного напряму. У 5–6 класах менша частка завдань пошукового характеру, що пов'язано з віком учнів, проте сумарний потенціал високий. Низькою є частка завдань інтерактивного характеру у підручниках гуманітарного напряму для 7 і 8 класів. Якщо всі показники звести до абсолютного значення (100%), то абсолютний показник становитиме 600% для кожного класу. Отже, діапазон етичного змісту підручників можна значно розширити.

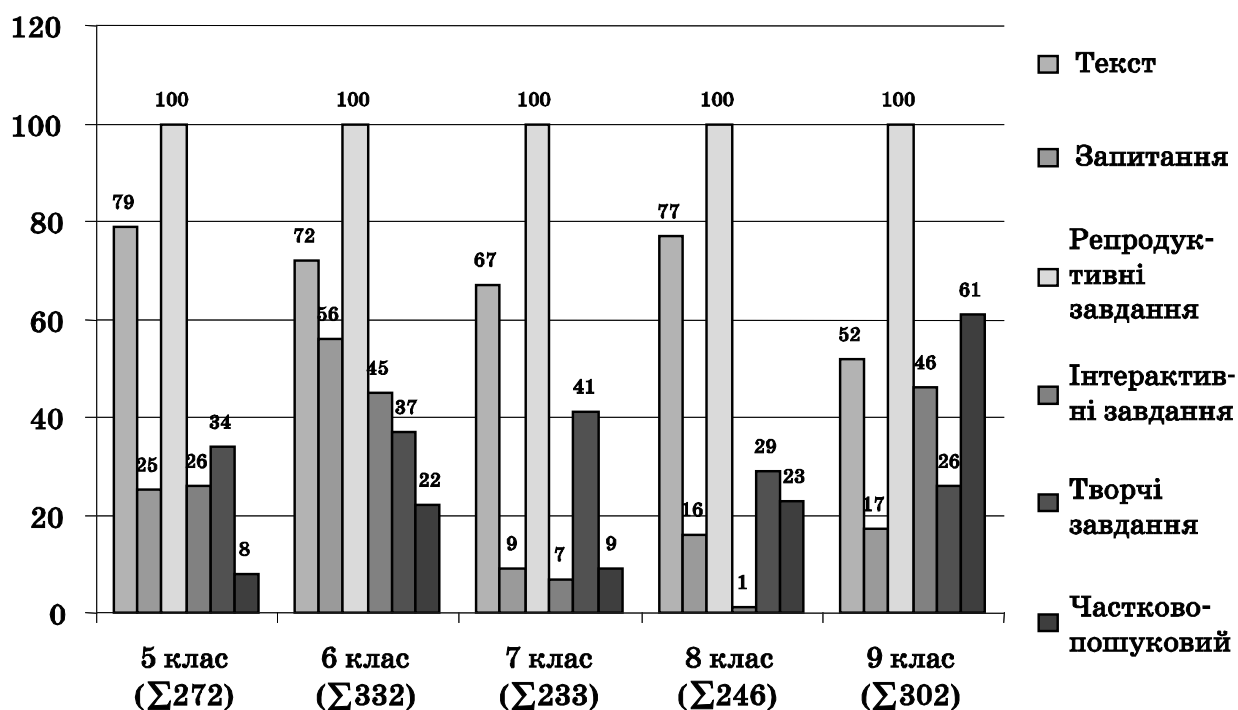

Рис. 1. Етичний потенціал підручників з гуманітарних предметів 5–9 кл.

Висновки. Проведене дослідження не претендує на довершеність і певною мірою може бути суб'єктивним. Натомість дослідження дає змогу побачити загальну картину етичного потенціалу підручників з гуманітарних предметів і способів його застосування. Здобуті дані дають змогу зробити висновок про можливість і необхідність посилення етичного потенціалу підручників основної школи з гуманітарних предметів. Етичний потенціал підручників можна посилити за рахунок акцентів на моральному боці історичних подій, відображених у текстах підручників, а також через залучення інтерактивних, творчих,

частково-пошукових завдань. Це сприятиме підвищенню ефективності формування етичної культури учнів основної школи у процесі навчання гуманітарних предметів.

Література

1. Баханов К. Українські підручники з історії другого покоління: Методичний аспект ; [про зміни, які відбулися в змісті українських підручників з історії] [Текст] / К. Баханов // Історія в школах України. – 2006. – № 5. – С. 12–16. – (На шляху до нового підручника).
2. Висоцька Н. О. Зарубіжна література : підруч. для 8 кл. загальноосв. навч. закл. ; у 2 ч. [Текст] / Н. О. Висоцька. – К. : Бліц, 2004. – Ч. 1. – 304 с.
3. Власов В. С. Історія України: 8 кл. : підруч. для загальноосв. навч. закл. [Текст] / В. С. Власов. – К. : Генеза, 2008. – 304 с.
4. Власов В. С. Вступ до історії України: підруч. для 5 загальноосв. навч. закл. [Текст] / В. С. Власов, О. М. Данилевська. – К. : Генеза, 2005. – 200 с.
5. Волкова Н. Г. Педагогіка: посібник для студентів вищих навчальних закладів [Текст] / Н. Г. Волкова. – К. : Вид. центр «Академія», 2001. – 576 с.
6. Данилевська О. Етика: підручник для 5 кл. загальноосвіт. навч. закл. [Текст] / О. Данилевська, О. Пометун. – К. : Генеза, 2005. – 192 с.
7. Данилевська О. Етика: підручник для 6 кл. загальноосвіт. навч. закл. [Текст] / О. Данилевська, О. Пометун. – К. : Генеза, 2006. – 192 с.
8. Дудіна Т. Українська література : 6 кл.: підруч. [Текст] / Т. Дудіна, А. Панченков. – К. : А.С. К., 2006. – 288 с.
9. Д'ячков С. В. Всесвітня історія. Новий час (XV – XVIII ст.). 8 клас : підруч. для загальноосв. навч. закл. [Текст] / С. В. Д'ячков, С. Д. Литовченко. – Х. : Ранок-НТ, 2008. – 224 с.
10. Клименко Ж. В. Зарубіжна література : підруч. для 6 кл. загальноосв. навч. закл. [Текст] / Ж. В. Клименко. – К. : Навч. книга, 2006. – 368 с.
11. Ковбасенко Ю. І. Зарубіжна література : підруч. для 5 кл. [Текст] / Ю. І. Ковбасенко, Л. В. Ковбасенко. – К. : Грамота, 2005. – 296 с.
12. Крижановський О. П. Історія середніх віків: підруч. для 7 кл. загальноосв. навч. закл. [Текст] / О. П. Крижановський, О. О. Хірна. – Л. : Оріяна-Нова, 2007. – 272 с.
13. Лозова В. І. Теоретичні основи навчання і виховання: навчальний посібник [Текст] / В. І. Лозова, Г. В. Троцько ; [2-ге вид., випр. і доп.] / Харківський держ. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди. – Х. : «ОВС», 2002. – 400 с.
14. Міщенко О. І. Українська література : підруч. для 7 кл. загальноосв. навч. закл. [Текст] / О. І. Міщенко. – К. : Генеза, 2007. – 288 с.
15. Мороз П. В. Методичні засади шкільного підручника історії стародавнього світу. Автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.02 – теорія і методика навчання історії / П. В. Мороз ; / Ін-т педагогіки АПН України. – К., 2006. – 20 с.
16. Національна доктрина розвитку освіти України [Електронний ресурс]. – Режим доступу до док.: <http://doshkolenok.kiev.ua/zakon/63-2009-09-03-18-48-50.html>
17. Осмоловський С. О. Всесвітня історія : підруч. для 9 кл. загальноосв. навч. закл. [Текст] / С. О. Осмоловський, Т. В. Ладиченко. – К. : Генеза, 2009. – 240 с.
18. Остапенко Т. В. Нові підручники з зарубіжної літератури та методика їх використання [Електронний ресурс] / Т. В. Остапенко, В. В. Оліфіренко, В. С. Білецький (упорядк. і наук. ред.) // Проблеми сучасного підручника середньої і вищої школи : зб. наук. праць. – Віртуальна Русь. – Вип. 2. – Режим доступу до статті: <http://www.ruthenia.info/txt/biletskv/pidr-v2/02.html>
19. Півнюк Надія. Зарубіжна література : підруч. для 7 кл. загальноосв. навч. закл. [Текст] / Надія Півнюк, Олена Чепурко, Наталя Гребницька. – К. : Освіта, 2007. – 288 с.
20. Пометун О. І. Правознавство: Практичний курс : підручник для 9 класу [Текст] / О. І. Пометун, Т. О. Ремех. – К. : Літера, ЛТД, 2009. – 192 с.

21. Приходченко К. І. Роль підручника з гуманітарних дисциплін в оновленні змісту навчально-виховного процесу в школі [Електронний ресурс] / К. І. Приходченко, В. В. Оліфіренко, В. С. Білецький (упорядк. і наук. ред.) // Проблеми сучасного підручника середньої і вищої школи : зб. наук. праць. – Віртуальна Русь. – Вип. 2. – Режим доступу до статті: <http://www.ruthenia.info/txt/biletskyv/pidr-v2/02.html>
22. Свідерський Ю. Ю, Історія України : підр. для 7 кл. [Текст] / Ю. Ю. Свідерський, Т. В. Ладиченко, Н. Ю. Романишин. – К. : Грамота, 2007. – 272 с.
23. Турченко Ф. Г. Історія України: підруч. для 9 кл. загальноосв. навч. закл. [Текст] / Ф. Г. Турченко, В. М. Мороко. – К. : Генеза, 2009. – 352 с.
24. Українська література : підруч. для 9 кл. загальноосв. навч. закл. [Текст] / М. П. Ткачук, М. М. Сулима, В. Л. Смілянська, В. І. Сулима. – К. : Освіта, 2009. – 416 с.
25. Фесенко В. І. Зарубіжна література : підруч. для 8 кл. загальноосв. навч. закл. ; у 2 ч. [Текст] / В. І. Фесенко. – К. : Бліц, 2004. – Ч. 2. – 304 с.
26. Цимбалюк В. І. Українська література : підруч. для 8 кл. загальноосв. навч. закл. [Текст] / В. І. Цимбалюк. – К. : Освіта, 2008. – 336 с.
27. Шабельникова Л. П. Українська література : підруч. для 5 кл. [Текст] / Л. П. Шабельникова. – К. : Грамота, 2005. – 296 с.
28. Шалагінов Б. Б. Зарубіжна література: Від античності до першої половини ХІХ ст. : підруч. для 9 кл. загальноосв. навч. закл. [Текст] / Б. Б. Шалагінов ; [2-ге вид., змін. і доп.]. – К. : Вежа, 2002. – 304 с.
29. Шалагінова О. І. Історія стародавнього світу : підруч. для 6 кл. загальноосв. навч. закл. [Текст] / О. І. Шалагінова, Б. Б. Шалагінов. – К. : Пед. преса, 2006. – 288 с.

У статті здійснено аналіз етичної складової змісту підручників основної школи з гуманітарних предметів, визначено критерії оцінювання етичної складової змісту підручників з історії, етики, правознавства, літератури. Виявлено когнітивний та операційний потенціал підручників з гуманітарних предметів, а також діапазон його розширення.

Ключові слова: етичний потенціал, когнітивна та операційна складові.

В статье осуществлен анализ этической составляющей содержания учебников основной школы из гуманитарных предметов, определены критерии оценивания этической составляющей содержания учебников по истории, этике, правоведению, литературе. Обнаружен когнитивный и операционный потенциал учебников по гуманитарным предметам, а также диапазон его расширения.

Ключевые слова: этический потенциал, когнитивная и операционная составляющие.

In the article the analysis of ethics constituent of maintenance of textbooks of basic school is carried out from humanitarian objects, certainly criteria of evaluation of ethics constituent of maintenance of textbooks on history, ethics, jurisprudence, literature. Found out cognitive and operating potential of textbooks from humanitarian objects and range of his expansion.

Keywords: ethics potential, cognitive and operation constituents.